

Havde den rige bonde en sjæl eller bare et liv?

Om oversættelsen af det græske ψυχή
i Det Nye Testamente

*Af professor emeritus Mogens Müller,
Københavns Universitet*

Abstract: Did the rich fool in the Gospel of Luke's parable have a soul or only a life? This question arises when the authorized Danish Bible from 1992 in the parable of the rich fool in Luke 12:16-21, unlike the authorized translation from 1948, renders all three occurrences of the Greek text's *psychē* without using the word "soul". Thus, in verse 20, God no longer demands the fool's soul of him, but only his life. Encouraged not least by the saying in Matt 10:28, where the soul certainly ranges higher than life, I ask if soul should not be reintroduced in a series of passages with *psychē*. Otherwise, I think that something very important is lost, because, in the New Testament, "soul" constitutes an irreplaceable element in anthropology, namely man's inward humanity, which – by the help of the Holy Spirit – is to build up the body of salvation. It was in his soul that the rich fool should have been rich toward God. This understanding is also invited for by the whole context in Luke 12 as well as other passages in the New Testament.

Keywords: Bible Translation – The Parable of the Rich Fool – Soul – Biblical Anthropology

Min far var i sin tid forstander på Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen i Hellerup, der dengang også var et velfungerende hospital. Det kristne indslag gav sig bl.a. til kende i, at der var malet skriftsteder over alle vigtigere døre. Daværende kirkeminister Bodil Koch spurgte engang drillende min far, om det var rigtigt, at der over

døren til operationsstuen stod de ord fra Matthæusevangeliet 10,28: ”Frygt ikke for dem, som dræber Legemet, men ikke kan dræbe Sjælen.” Det stod der selvfølgelig ikke.

Men dette sted i Matthæusevangeliet viser, at det er én ting at dø, noget andet at miste sin sjæl. Således fortsætter teksten da også med opfordringen: ”Frygt snarere for ham, der kan ødelægge baade Sjæl og Legeme i Helvede”. Teksten er her citeret efter 1948-oversættelsen (DO48), men efter byggeåret for hospitalet skulle det egentlig være 1907-oversættelsen (DO07): ”Og frygter ikke for dem, som slaa Lege-met ihjel, men ikke kunne slaa Sjælen ihjel; men frygter hellere for ham, som kan fordærve baade Sjæl og Legeme i Helvede”.

Hvorom alting er, forudsætter dette sted i Matthæusevangeliet utvetydigt, at dets forfatter skelner nøje mellem liv og sjæl. Og dette skriftord er da også et af de steder, hvor DO92 har bibeholdt ordet ”sjæl” i sin gengivelse af det græske ψυχή. Denne gengivelse har ellers en række steder måttet vige for en oversættelse med ”liv”. Men spørgsmålet er, om gengivelsen med ”liv” og lignende, for ikke at tale om en fuldstændig udeladelse af ordet, ikke en række steder afstedkommer et uheldigt betydningsstab.

Glosen ψυχή forekommer i Det Nye Testamente i alt 106 gange.¹ Mens en række steder næsten nødvendiggør en gengivelse med ”sjæl”, er der også adskillige forekomster, hvor bl.a. betydningen ”liv” synes at ligge nær. Mens DO48 i dette spørgsmål for evangeliernes vedkommende praktisk taget er identisk med DO07, udviser DO92 en tendens til oftere at gengive med ”liv”, derunder i Luk 12,19-20.² Mit

¹ Markusevangeliet har i alt 9 forekomster af ψυχή (3,4; 8,35 (bis).36.37; 10,45; 12,30.33; 14,34), Matthæusevangeliet 16 (2,20; 6,25 (bis); 10,28 (bis).39 (bis); 11,29; 12,18; 16,25 (bis).26 (bis); 20,28; 22,37; 26,38), Lukasevangeliet 15 (1,46; 2,35; 6,9; 9,24 (bis).56; 10,27; 12,19 (bis).20.22.23; 14,26; 17,33; 21,19) og Johannesevangeliet 10 (10,11.15.17.24; 12,25 (bis).27; 13,37.38; 15,13), mens Apostlenes Gerninger tegner sig 16 (2,27.31.41.43; 3,23; 4,32; 7,14; 14,2.22; 15,24.26; 20,10.24; 27,10.22.37). De resterende 40 forekomster fordeler sig med 13 i de paulinske breve, 6 i Hebræerbrevet, 2 i Jakobsbrevet, 8 i Petersbrevene, 3 i Johannesbrevene, 1 i Judasbrevet og 7 i Johannes' Åbenbaring. Med i betragtning for betydningen skal også tages de 6 forekomster af ”sjælelig” (ψυχικός) i 1 Kor 2,14; 15,44 (bis).46; Jak 3,15 og Jud 19. Optællingen følger Aland 1983.

² I DO07 gengives ψυχή med ”Liv” i Mark 3,4; 8,35 (bis); 10,45; [det tekstkritisk usikre ψυχή i 12,33 er udeladt], i Matt 2,20; 6,25 (bis); 10,39 (bis); 16,25 (bis); 20,28, i Luk 6,9; 9,24 (bis); 12,22.23; 14,26; 17,33, og i Joh 10,11.15.17; 12,25 (bis).37; 15,13, dvs. i Markusevangeliet 4 ud af 9 steder, i Matthæusevangeliet

spørgsmål er nu, om lignelsen om den rige bonde i Lukasevangeliet 12,16-20(21) er et eksempel på et egentligt betydningstab, hvis og når "sjæl" udskiftes med "liv".

Som udgangspunkt kan tjene en synoptisk sammenstilling af de autoriserede oversættelser fra henholdsvis 1948 og 1992.

DO48	DO92
Og han fortalte dem en lignelse: »Der var en rig mand; hans mark havde båret godt. Han tænkte ved sig selv: »Hvad skal jeg gøre? jeg har jo ikke plads til min høst.« Og så sagde han: »Sådan vil jeg gøre: jeg vil rive mine lader ned og bygge dem større, og dér vil jeg samle alt mit korn og mit gods; og jeg vil sige til min sjæl: Sjæl! du har meget gods liggende, nok for mange år; slå dig til ro, spis, drik og vær glad!« Men Gud sagde til ham: »Du dåre! i denne nat kræves din sjæl af dig; hvem skal så have det, du har samlet dig?« — Således går det den, som samler sig skatte, men ikke er rig hos Gud.«	Og han fortalte dem en lignelse: »Der var en rig mand, hvis mark havde givet godt. Han tænkte ved sig selv: Hvad skal jeg gøre? For jeg har ikke plads til min høst. Så sagde han: Sådan vil jeg gøre: Jeg river mine lader ned og bygger nogle, som er større, og dér vil jeg samle alt mit korn og alt mit gods. Og jeg vil sige til mig selv: Så, min ven, du har meget gods liggende, nok til mange år. Slå dig til ro, spis, drik og vær glad! Men Gud sagde til ham: Din tåbe, i nat kræves dit liv af dig. Hvem skal så have alt det, du har samlet? Sådan går det den, der samler sig skatte, men ikke er rig hos Gud.«

8 ud af 16 steder, i Lukasevangeliet 7 ud af 15 steder, og i Johannesevangeliet 6 ud af 10 steder. Af Apostlenes Gerningers 16 forekomster af $\psi\upsilon\chi\eta$ gengives 3 steder med "Liv" (15,26; 20,24; 27,10); det tekstkritiske 2,31 er udeladt, og $\psi\upsilon\chi\eta$ i 14,2 oversættes med "Sind". Mens DO48 kun i det tekstkritisk usikre Luk 9,55 til forskel fra DO07 ikke gengiver $\psi\upsilon\chi\eta$ med "Sjæl", men blot taler om "menneskene", står DO92 for en mere markant reduktion af brugen af "sjæl", idet glosen i forhold til tidligere er forsvundet fra Mark 8,36.37; Matt 12,18; 16,26 (bis); Luk 12,19(bis).20; 21,19 og Joh 10,24. I Apostlenes Gerninger gælder det samme 2,27.41.43; 3,23; 4,32 ("sind"); 7,14; 14,2 (1948: "Sind").22; 15,24; 20,10; 27,37. De 40 steder i det øvrige Nye Testamente er gengivelserne af $\psi\upsilon\chi\eta$ stærkt forskelligartede, men tendensen i DO92 i forhold til DO48 går også her i retning af en reduktion i forekomsten af "sjæl", idet antallet er faldet fra 26 til 22; et enkelt sted (Jud 15) er "sjæl" dog kommet til i 1992, hvor den ikke var der i 1948. Indimellem virker valget eller fravalget nærmest tilfældigt. To gange gengives det ligefrem "af hjertet" (Ef 6,6 og Kol 3,23).

Denne lignelse, der på dansk har fået titlen "Den rige bonde", henter "bonde" ud fra beskrivelsen af, hvordan hovedpersonen er blevet rig.³ I engelsk tradition hedder den "The Rich Fool" i en foregribelse af Guds tale til ham. Ved på denne måde at kalde hovedpersonen "tåbe" eller bedre "dåre", vækkes associationen til Sl 14,1, der i LXX (13,1) lyder: "Dåren siger i sit hjerte: 'Der er ingen Gud' (Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστιν θεός)".⁴ Så er stemningen sat! Den underforståede anklage lyder på gudløshed. Og heri adskiller lignelsen, som egentlig er en eksempelfortælling, sig fra skildringen af den for-gæves bjergsomhed i Siraks Bog 11,18-19, som der ellers forståeligt nok almindeligvis henvises til.

Som det ses, er alle de tre steder, hvor DO48 har "sjæl", gengivet uden denne gløse: I v. 19 med henholdsvis "til mig selv"⁵ og: "Så, min ven", i v. 20 med "dit liv". Forfatteren til Lukasevangeliet kunne ellers, hvis han havde villet, ligesom i v. 17 i v. 19 have anvendt et reflektivt pronomen "ved sig selv (ἐν ἑαυτῷ)", og han kender selvfølgelig også det græske ord for "liv" (ζωή; se v. 15). Sammenholdt med de øvrige tolv forekomster af ψυχή i Lukasevangeliet samt de i alt 16 i Apostlenes Gerninger, indbyder det ikke til i denne lignelse at fravige en ordret oversættelse af ψυχή med "sjæl".

Dette gælder så meget mere, som "sjæl" fastholder forestillingen om, at et menneske består af både et indre og et ydre menneske,⁶ hvor altså det indre – som det fremgik af Matthæus-stedet – udmærket kan "overleve", at det ydre slås ihjel. Så spørgsmålet er, om lignelsen virkelig blot vil være en i grunden banal advarsel mod bevidstløs gerrighed, og ikke en formaning om ikke at fylde sin sjæl med det, som ikke kan overleve døden.

³ Så vidt jeg kan se, er det først i DO07, at titlen "Lignelsen om den rige Bonde" optræder i indholdsoversigten til kapitlet.

⁴ Glosen ἄφρων optræder i Lukasskrifterne ellers kun i Luk 11,40.

⁵ Det har været foreslået at forstå τῇ ψυχῇ som en semitiserende omskrivning for det reflektive pronomen. Jf. Blass/Debrunner/Rehkopf 1990, § 283 noterne 6 og 8), hvor der dog ikke henvises til Luk 12,19, men til Luk 9,24-25. Men der er forskel på at sige noget til sig selv og på at tale til sit indre menneske ("bedre jeg" eller "værre jeg"?).

⁶ For det "indre menneske" (ὁ ἔσω ἄνθρωπος), se 2 Kor 4,16; Rom 7,22 samt Ef 3,16, for det "ydre menneske" (ὁ ἔξω ἄνθρωπος) 2 Kor 4,16; jf. 1 Thess 2,17. At 1992-oversættelsen her i Rom 7,22 gengiver med "inderst inde", er beklageligt.

For jordisk gods kan ikke veksles til rigdom hos Gud, og den hidtidige besidders død gør derfor dette gods hjemløst, dvs. betydningsløst. Således hedder det i en ordret oversættelse af v. 15 i begrundelsen for formaningen om at se til at tage sig i agt for al havesyge: "ikke i at have overflod er hans liv, i det, der er for ham."⁷ Her kunne der ikke lige så godt have stået "sjæl", for i dette udsagn gælder det netop det "liv (ἡ ζωή)", hvor sjælen endnu ikke er kommet ind i billedet. Det virker, som om oversættelserne af den vanskelige konstruktion indimellem er blevet farvet af forståelsen af "sjælen" i lignelsen. Det er fx tilfældet i DO1992 med dens "For et menneskes liv afhænger ikke af, hvad det ejer, selv om det har overflod." Der er forskel på – som det udfyldende gengives – at afhænge af og at være, (ἐστιν). Med "afhænger af" lægges der ikke op til nogen tale om en sjæl i det følgende. Derimod lægger den efterhængte præcisering "det, der er for ham (ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ)" op til det følgende, hvor der er tale om udbytte af jordbesiddelser.

For det er i umiddelbar forlængelse af denne formaning og dens begrundelse, at Lukasevangeliets Jesus fortæller sin lignelse om en rig mands mark, der har båret godt. Michael Goulder giver i *Luke – A New Paradigm* (1989) en detaljeret gennemgang af Lukasevangeliet med henblik på at vise, at dets forfatter ikke kun har sit forlæg i Markusevangeliet, men i høj grad desuden i Matthæusevangeliet. Herunder godtgør Goulder også dette eftertrykkeligt med henblik på Lukasevangeliets kapitel 12. Og denne afhængighed styrker formodningen om, at ordet "sjæl" her betyder meget mere end blot "liv". Kapitlets indledende tolv vers om at bekende uden frygt handler således om den afgørende forudsætning for at frelse sin sjæl. En synoptisk sammenligning viser – forudsat rigtigheden af den foreslåede afhængighedstese – hvordan forfatteren til Lukasevangeliet her på afgørende

⁷ Sætningen er notorisk besværlig og forekommer at være blevet det, fordi to ting skulle med. Se fx Evans 1990, 522: "The sentence is overloaded, perhaps through an attempt to combine two separate thoughts suggested by the following parable – (i) a man's life does not consist in superabundance, and (ii) a man's life does not consist in his possessions. *life* here is *zōē*. Generally in the NT this refers to spiritual or eternal life, and not man's physical existence, which is *psuchē*, as in v. 22." Fitzmyer (1985, 970), noterer: "Patristic allusions to this verse often recast it: 'Possessions are not life'."

punkter stærkt redigerende genskriver dele af Matthæusevangeliet kap. 10 samt 16,24-26.⁸

Sin vane tro indfører forfatteren sin lignelse med i vv. 13-15 også at angive dens *Sitz im Leben*.⁹ En mand fra folkeskaren beder Jesus sige til hans bror, at han skal skifte arven med ham. Jesus begynder med at stille ham spørgsmålet, hvem der har sat ham, Jesus, til dommer over eller ”skifter” (μεριστής, *hap. leg.*) mellem dem?¹⁰ Som det fremgår af marginalhenvisningerne, kalder ”dommer”-titlen her 2. Mosebog 2,14 med Moses i erindring (jf. ApG 7,27.35).¹¹ Hvorefter så følger formaningen mod havesyge (πλεονεξία), en glose der i evangelierne ellers kun optræder i Markusevangeliet 7,22, men rimer udmærket med Lukasevangeliets stærke forbehold – for nu at sige det mildt – mod rigdom.¹²

I stedet for umiddelbart at fortsætte med en genskrivning af Matthæusevangeliet 6,19-26, indfører forfatteren til Lukasevangeliet på dette sted altså sin lignelse (παράβολή), som både er meget ”lukansk”, blandt andet ved hovedpersonens indre dialog, og foregriber de følgende vers. Der er i det hele taget gode grunde til at antage, at lignelsen i dens nuværende skikkelse er skabt af forfatteren til

⁸ Se hertil Goulder 1989, 528-534.

⁹ Jf. således indledningerne til nogle de lignelser, der *som lignelser* forekommer væsentligt at være skabt af forfatteren selv til at illustrere en pointe, nemlig – foruden den her behandlede lignelse – 10,23-37 (”den barmhjertige samaritaner”); 16,19-31 (”den rige mand og Lazarus”) og 18,9-14 (”farisæeren og tolderen”). Forfatteren til Lukasevangeliet har et skarpt blik for farisæernes hykleriske gudsyndelse som dække for havesyge (se 11,39 og 16,14). De øvrige lignelser, som væsentligt er skabt af forfatteren selv, er 13,6-9 (”figentræet uden frugt”); 14,28-31 (”tårnbyggeren” og ”kongen, der vil drage i krig”); 15,8-10 (”den tabte drakme”); 15,11-31 (”de(n) fortabte søn(ner)”); 16,1-9 (”den utro godsforvalter”), hvor den umiddelbare morale ligesom ved den rige bonde falder umiddelbart i forlængelse af lignelsen, så det har voldt fortolkningen vanskeligheder at afgøre, om disse ord er en del af lignelsesfortællingen eller en kommentar.

¹⁰ Spørgsmålet minder om lignende ”beklagende spørgsmål” i Mark 8,12; 9,19 (hvor der også er tale om en mand af skaren); Matt 12,39; 17,17; Luk 9,41; 11,29.

¹¹ Goulder (1989, 536), peger som mulig baggrund også på 1 Kor 6, hvor Paulus bebrejder en broder for at gå i retten over for en broder: De vil ikke arve Guds rige, hvis de er griske (πλεονεκταί).

¹² Ordlyden lægger sig – næppe tilfældigt! – op ad den i Præd 2,24; 3,1-3.12-14; 8,15 i LXX’s skikkelse.

Lukasevangeliet,¹³ også selv om han kan have haft et forlæg i Markions Evangelium.¹⁴ Som Goulder skriver, henter forfatteren detaljerne i sin lignelse fra Matt 6,19-26. Først derefter følger den egentlige gengivelse af Matthæus-stedet i 12,22-34.¹⁵ Og først i lignelsen om den rige bonde optræder så den "sjæl", som forfatteren udelod i genskrivningen af Matt 10,28 i vv. 4-5, men som havde optrådt i 9,24 (jf. 6,9; 9,56) i genskrivningen af Matt 10,28 og Mark 8,35-37.¹⁶

Sjælen indføres nu som eksPLICIT samtalepartner i fortsættelsen af den indre dialog om, hvilke foranstaltninger den rige bonde vil træffe i anledning af sin gode høst. Hans sjæl bliver herunder til den instans i ham, der som et forhold til noget så at sige bliver værdibærende. Og her bliver den afgørende værdi for ham det gods, som han mener vil

¹³ Mens Goulder (1989, 537) ikke er i tvivl om, at lignelsen er skabt af forfatteren til Lukasevangeliet, mener Klein (2006, 443), at lignelsen "geht möglicherweise auf Jesus selbst zurück", en formodning der ikke optræder hos Wolter (2008, 446-451), ligesom Willert (2022, 432-435) vist forudsætter en lukansk oprindelse.

¹⁴ Ganske vist optræder det meste af Luk 12 – og derunder også lignelsen om den rige bonde – i rekonstruktioner af Markions *Evangelium*. Denne rekonstruktion sker på grundlag af Tertullian, *Mod Markion* 4. bog 28,11, hvor der rigtignok tales om lignelsen om den rige mand, men hvor hele den indre dialog mangler og kun v. 20 optræder i sin fulde ordlyd. Så har forfatteren til Lukasevangeliet – sådan som jeg mener – haft Markions *Evangelium* blandt de forgængere, som nævnes i Luk 1,1, så hindrer det ikke, at han selv har givet lignelsen den skikkelse, hvori vi møder den. For dette taler bl.a., at v. 21 ikke er bevidnet i Markions *Evangelium*. Ganske ligesom forfatteren til Thomasevangeliet vel på grundlag af Lukasevangeliet har formet sin udgave af lignelsen i overensstemmelse med sit forkyndelsessigte (se Thomas-evangeliet log. 63). For Lukasevangeliets afhængighed af Markions *Evangelium* har jeg argumenteret i Müller 2025, 56-72.

¹⁵ Se Goulder 1989, 535: "Now he takes the details from Mt. 6.19-26 to write his parable in 12.16-21, and then he gives the full original in 12.22-34." Og videre, 537: "So the theme of the parable comes in Mt. 16.25f., and its outline in Mt 6.19-26".

¹⁶ Hvor DO48 dog i en note anfører muligheden af i stedet for med "sjæl" at oversætte med "liv".

sikre ham at kunne spise, drikke og være glad i mange år.¹⁷ Men her gør han altså regning uden vært.

Betydningsfuld er formuleringen af, hvad Gud nu siger til den rige mand, åbenbart som et umiddelbart svar på hans egen dialog: "Du dåre, i denne nat skal de afkræve dig din sjæl. Alt det, som du har forberedt, hvem skal det være til?" Det hedder altså ikke blot: "I denne nat skal du dø" osv. Præsensformen i verbet (ἀπαιτοῦσιν, den velbevidnede læsemåde uden ἀπ-, dvs. αἰτοῦσιν, svækker betydningen lidt ved at fjerne "af"- i "afkræve") står med futurisk betydning, hvad der udtrykker vished om det, der skal ske. Og flertalsformen af verbet er for påfaldende til at være betydningsløs.¹⁸ Der må være tænkt på de engle, der i lignelsen om den rige mand og Lazarus (Luk 16,19-31: v. 22) bringer den døde Lazarus til Abrahams skød.¹⁹ Her hedder det ganske vist om den rige mand kun, at da han dør, bliver han begravet, men det må vel være de samme engle, der derefter

¹⁷ Wiefel (1988, 237) skriver i forbindelse med den rige mands samtale med sig selv, at her "wird die Seele (der innere Mensch) angeredet". Bovon (1996, 284) noterer: "Nach dem Monolog der VV 17-18 wendet er sich an seine ψυχή, seine 'Seele', die indessen nicht die Gesellschaft ist, die Gott für den Mann wünschte (Gen 2,28), sondern nur sein eigener Spiegel." I n. 83 tilføjer Bovon: "Für Lukas hat ψυχή denselben Sinn in V 19 wie in V 20. Das Wort bezeichnet das Innenleben des Menschen und damit zugleich diesen selbst, sofern er wirklich lebt und sich dieses Leben bewußt ist (vgl. 6,9; 9,24)." Wolter (2008, 437) skriver, at samtalen med sjælen ikke skal tjene til at gøre de ydre goder til "sjælegoder". "Die 'Seele' repräsentiert hier vielmehr synekdochisch sein eigenes Selbst. Sie wird zum Ansprechpartner des Reichen (...), weil er schon seit v. 17 ein Selbstgespräch führt und Lukas für das Selbstgespräch im Selbstgespräch den fiktiven Ansprechpartner wechseln muss."

¹⁸ Som når fx Creed (1953, 173 n. 20) lakonisk skriver: "Semitic impersonal plural, equivalent to a passive." Jf. Klostermann (1975, 137): "aramäische Vermeidung des Passivs, oder Umschreibung für 'Gott'". Man har især i de ældre kommentarer en fornemmelse af, at de forholder sig til en bagved liggende tekst, måske endda en lignelse, der går tilbage til Jesus selv, og ikke til et produkt af en langt senere græksproget evangelieforfatter.

¹⁹ Grundmann 1961, 258): "Der Ausdruck ἀπαιτοῦσιν dürfte nicht den Namen Gottes umschreiben, sondern das Aussprechen des Todesengels, der mit dem Satan identisch ist und in Gottes Auftrag handelt." Wiefel "forbedrer" i den nye udgave af denne kommentar i samme serie (Wiefel 1988, 237) ganske vist sin forgængers ord til: "Das ἀπαιτοῦσιν will nicht den Namen Gottes umschreiben, sondern den des Todesengels vermeiden." Stadig bliver pluralisformen dog ikke respekteret. Rigtigt Willert (2022, 435): "Bagved gemmer sig en forestilling om, at englene vil hente ham til dødsriget (jf. 16,22)."

bringer ham til pinestedet.²⁰ Døden og dommen er således sammenfaldende og et fremtidigt eskatologisk perspektiv med en dom ved Jesu genkomst som i Matt 24,31-46 kommer ikke til syne.

Med andre ord: Forfatteren til Lukasevangeliet formulerer her sit sidestykke til advarslen Matt 10,28b om, hvem tilhørerne "snarere" skal frygte, nemlig "ham, der er i stand til at lade både sjæl og legeme gå til grunde i helvede." Denne gerning har Gud dog naturligvis engle til. Og i den således opståede situation gavner den rige mands ophobede velstand i hvert fald ikke ham. Det valgte verbum (ἡτοίμασας) skal i sammenhængen gengives med "det, du har forberedt," og ikke som i de autoriserede oversættelser med "det, du har samlet", da verbet vil foregribe konfrontationen med Gud.²¹ For her gælder det, hvad hans sjæl skulle have været fuld af, når den blev krævet af ham.²² Den rige mand havde simpelt hen forberedt sig forkert.²³

²⁰ Bovon (1996, 286) dramatiserer: "Das Pronomen 'sie', in erschreckend unpersönlicher Form wie Agenten einer Geheimpolizei, bezeichnet die Engel des Todes."

²¹ "Samler" er ikke blandt de betydninger, som opregnes i Bauer (1988, s.v. ἑτοίμαζω). Her anbringes forekomsten i Luk 12,20 under "1. v. Sachen, d. in Bereitschaft gesetzt werden" og gengiver stedet "was du besorgt hast". Så gengivelsen "samler" forekommer at være bestemt af den konkrete genstand (afgrøden), hvor verbet øjensynlig vil åbne for den i forhold hertil lidt forskudte betydning: Det, du troede skulle til for at sikre din fremtid. Bovon (1996, 287) fremhæver i denne forbindelse momentet af ansvar: "Der Gott, der sich darin manifestiert, ist kein Tyrann oder ungerechter Richter, sondern der gute Gott der Schöpfung und der Vorsehung, der aus Ehrfurcht vor seinen Geschöpfen ein verantwortliches Leben im Dienst der anderen und zu seinem Ruhm von ihnen erwartet."

²² Med denne forståelse bliver der et motivfællesskab mellem lignelsen om den rige bonde og lignelsen om de ti brudepiger i Matt 25,1-13. For den manglende forberedelse hos de fem tåbelige viser sig ved deres død netop at bestå i, at de ikke har gjort gode gerninger, mens de var i live. Se hertil Müller 2020, 507-511.

²³ Jf. Willert (2022, 434): "I den konkrete situation består hans tåbelighed også i, at han bildte sig ind at kunne sikre sit liv med alt, hvad han lagde til side. I forhold til denne falske sikkerhed sker det modsatte." Niels Willert har også blik for, at den rige mand skildres som grundlæggende asocial: "Enetalen medvirker også til at fremhæve bondens isolerede tilværelse uden sociale fællesskaber." Jf. Wolter, *Das Lukasevangelium*, 450: "Wenn man die Erzählung vom dummen Reichen in v. 15-20 für sich liest, stellt sich die Frage, ob ihr Anliegen wirklich die Warnung vor der 'Habgier' (πλεονεξία) ist oder

At det virkelig er den rige mands sjæl og ikke blot hans liv, det hele gælder, bekræftes af moralen i v. 21: "Således med den, der samler sig rigdom og ikke er rig hos Gud." Den tekstkritiske bevidnelse for udeladelsen af v. 21 er for svag til at fortjene en alvorlig overvejelse. Og den ringe bevidnelse kan naturligvis ikke erstattes af en fornemmelse af, at den ikke stemmer med den rette forståelse af lignelsen.²⁴ Den udtrykker tværtimod den rette forståelse! Som situationen skildres, kommer den rige mand med en tom sjæl til Gud.

Manden skulle – selvfølgelig – have glædet sig over sin gode høst som en gudgiven mulighed for at gøre godt mod andre. Denne forståelse bekræftes af et sted som Luk 11,41, der konkluderer ordene i v. 40 om at rense den indre rovlyst og ondskab ud, med begrundelsen, at han, der skabte det ydre, også skabte det indre, hvorfor de skal give "det, der er indeni, som almisser, for så er alting rent for jer (πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἰδοὺ πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστίν)". Den foreslåede tolkning støttes også af opfordringen i 12,33: "Sælg jeres ejendele og giv almisser (Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν καὶ δότε ἐλεημοσύνην)."²⁵ Kun således optjener de en umistelig skat i himlen, dvs. hos Gud. Som det hedder: "For hvor jeres skat er, dér vil også jeres hjerte være" (v. 34).

Naturligvis er sandsynliggørelsen af det rigtige i at gengive med "sjæl" kumulativ. Men for denne gengivelse taler nu ikke alene de syv forekomster af ψυχή i Lukasevangeliet forud for lignelsen om den rige bonde, men også den umiddelbart følgende opfordring i vv. 22-23: "I skal ikke bekymre jer for sjælen, hvad I skal spise, ej heller for legemet, hvad I skal iføre jer. For sjælen er mere end føden og legemet mere end klædningen." Her oversætter ganske vist selv DO 1907 ψυχή med "Liv", en oversættelse, der går helt tilbage til Luthers

nicht vielmehr die Warnung vor einer falschen Einschätzung der Situation."

²⁴ Bovon (1996, 288) hævder ligesud: "Nach meiner Meinung ist v. 21 sekundär." Og Bovon fortsætter mht. v. 21b: "Vielleicht war es Lukas selber, der diesen zweiten Teil beifügten (καὶ μὴ εἰς θεὸν πλουτῶν, "und sich nicht in Gott bereichert"."

²⁵ Af de i alt 14 forekomster af ἐλεημοσύνη i Det Nye Testamente optræder de 10 i Lukasskrifterne, nemlig, foruden de to ovenfor anførte steder, i ApG 3,2.3.10; 9,36; 10,2.4.31; 24,17. De sidste 4 i Matt 6,1-4. Det kunne fortælle, at vi er kommet hen i en tid, hvor almissen også er blevet en kristen "dyd".

Bibel, mens Vulgata har *anima*, den glose, hvormed også ψυχή i det foregående er oversat.²⁶

En gengivelse med ”sjæl” kunne i givet fald bekræfte, at vi i Luk 12,22-23 står over for modstillingen sjæl-legeme. Men denne modstilling forsvinder ved oversættelsen i de to vers af ἡ ψυχή med ”livet”. Og det er ikke noget gyldigt argument, at gengivelsen med ”liv” optræder i alle de foregående oversættelser og endda går helt tilbage til Luther, mens Vulgata også her har *anima*. Hvad nu hvis forfatteren til Lukaevangeliet mente, at hvad der nok kunne bekymre et menneske med hensyn til livet, det skulle ikke bekymre det med hensyn til sjælen? For sjælen er endnu mere end livet, hvis nødvendige behov rigtignok er føde og klæder.²⁷ Ganske ligesom det hed i fristelsesberetningen: ”Mennesket skal ikke leve af brød alene” (Luk 4,4 = Matt 4,4 og 5 Mos 8,3, hvor vi også har tilføjelsen: ”men af hvert ord, der udgår af Herrens mund”).

Som anført ovenfor er der en række steder, hvor oversættelserne stadig gengiver ἡ ψυχή med ”sjæl”, så glosen er altså ikke gledet helt ud til fordel for omskrivninger. Det er fortrinsvis de steder, der i lig-

²⁶ Det skal retfærdighedsvis bemærkes, at en række kommentatorer bemærker, at glosen ”liv” som alene en modsætning til ”død” ikke udtømmer betydningen af ψυχή. Således Willert 2022, 437: ”Umiddelbart dækker de to græske ord ψυχή (= liv) og σῶμα (= krop) det samme, men hvor det sidste omhandler det specifikt kropslige ved mennesket, der har behov for at spise og drikke og klæder, er det første ord mere omfattende i form af mennesket som en helhed af sjæleligt og kropsligt, hvormed det fremtræder som et levende væsen (jf. oversættelsen ”liv”).”

²⁷ Kan hende, at vi her også tilbydes en forståelsesmulighed for Grundtvigs vanskelige salmelinjer: ”dog hvor bønder af hunger dø, finder den lille fugl et frø. O, Gud ske lov!” (*Den Danske Salmebog* 41,4). Jørgen Kjærgaard skriver i sin *Salmehåndbog II Salmekommentar* (Kjærgaard 2003, 46), at Grundtvigs tanke er klar nok. ”Verset og hele salmen refererer til Matt 6,24-34, hvor Jesus skildrer Guds børns ubekymrede tillid til Guds magt og gode hensigt. Som blomsterne og fuglene får deres klædning og føde fra Gud uden selv at skulle arbejde den frem, således får Guds børn, hvad de behøver. Og skulle bønderne dø af hunger, så skal de dog leve for Gud, når de er blandt ”de små, som for hans åsyn evig stå.” (vers 6). Der kommer både blomst og fugl til kort.” Referencen kunne dog lige så gerne være til parallellen til Matt 6,25-34 i Luk 12,22-31, hvad der så også forklarer indførelsen af de bønder, der må dø ligesom den rige bonde i den umiddelbart forudgående lignelse. Føde og klæde er rigtignok livsfornødenheder her på jorden, men sjælen hos den, der har samlet sig skatte i himlen, kan leve i troen på tilsagnet, at ”når hans sol for dig går ned, arver du al hans herlighed” (vers 8).

hed med Matt 10,28 tvinger oversætterne til det, fordi liv og sjæl her stilles op over for hinanden og derfor ikke levner noget rigtigt valg, hvis de da ikke ønsker at vove sig ud i voldsomme omskrivninger. Men det betyder, at også de steder, hvor valget synes mere frit, er det stadig betænkeligt at fravælge glosen ”sjæl” som fx i lignelsen om den rige bonde.²⁸ For at miste sin sjæl, fordi den ikke rummede, hvad den burde, er, som det fremgår af Matt 10,28 (jf. Luk 12,4), en helt anderledes alvorlig sag end blot at miste sit liv.

Litteratur

- Aland, Kurt (red.) 1983. *Vollständige Konkordanz zum griechischen Neuen Testament*. Berlin: de Gruyter bind I/2.
- Bauer, Walter. 1988. *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*. 6., völlig neu bearbeitete Auflage herausgegeben von Kurt Aland und Barbara Aland. Berlin: de Gruyter.
- Blass, Friedrich, Albert Debrunner. Bearbeitet von Friedrich Rehkopf. 1990. *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 17. Auflage.
- Bovon, François. 1996. *Das Evangelium nach Lukas*. Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament III/2. Zürich: Benzinger Verlag/Düsseldorf: Neukirchener Verlag.
- Creed, John Martin. 1953. *The Gospel According to St. Luke*. London: Macmillan & Co. 1930, fourth edition.
- Evans, C.F. 1990. *Saint Luke*. TPI New Testament Commentaries. London: SCM Press.

²⁸ Det skal til slut også bemærkes, at de større nyere videnskabelige tyske kommentarer, nemlig Wiefel, *Das Evangelium nach Lukas*, s. 235, Bovon, *Das Evangelium nach Lukas*, s. 272, Hans Klein, *Das Lukasevangelium*, s. 442, og Michael Wolter, *Das Lukasevangelium*, s. 444, alle gengiver ψυχή med ”Seele” i denne lignelse. Det gjaldt også Evans, *Saint Luke*, s. 520, men ikke Fitzmyer, *The Gospel According to Luke*, s. 970-971, der gengiver: ”Then I will say to myself, ”Friend, you have” etc., og hvor det i Guds tiltale gælder ”your life”. Grundmann, *Das Evangelium nach Lukas*, s. 256, valgte i v. 19 ”Seele”, i v. 20 ”Leben”, mens den endnu ældre Klostermann, *Das Lukasevangelium*, 136, havde ”Seele” alle tre gange.

- Fitzmyer, Joseph A. 1985. *The Gospel According to Luke*. The Anchor Bible 28A. New York: Doubleday.
- Goulder, Michael D. 1989. *Luke – A New Paradigm*. Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series 20. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Grundmann, Walter. 1961. *Das Evangelium nach Lukas*. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 3. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt.
- Kjærgaard, Jørgen. 2003. *Salmehåndbog II Salmekommentar*. København: Det kgl. Vajsenhus' Forlag.
- Klein, Hans 2006. *Das Lukasevangelium*. Kritisch-exegetischer Kommentar zum Neuen Testament I/3. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Klostermann, Erich. 1975. *Das Lukasevangelium*. Handbuch zum Neuen Testament 5. Tübingen: Mohr (Siebeck) 1929, dritte Auflage.
- Müller, Mogens. 2020. *Kommentar til Matthæusevangeliet*. Dansk Kommentar til Det Nye Testamente 5. 2. reviderede udgave. København: Eksistensen.
- , 2025. *Kom Markions Evangelium før Lukasevangeliet? Polemiske fronter i tilblivelsen af evangelierne*. København: Forlaget Nordens Plads = Religionsvidenskabelig Skriftrække 3 (2024).
- Wiefel, Wolfgang. 1988. *Das Evangelium nach Lukas*. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 3. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt.
- Willert, Niels. 2022. *Kommentar til Lukasevangeliet*. Dansk Kommentar til Det Nye Testamente 6. København: Eksistensen.
- Wolter, Michael. 2008. *Das Lukasevangelium*. Handbuch zum Neuen Testament 5. Tübingen: Mohr-Siebeck.